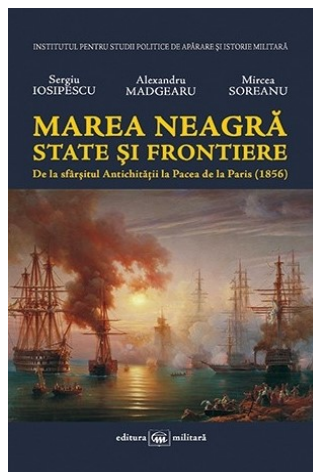

RECENZII

Sergiu Iosipescu, Alexandru Madgearu, Mircea Soreanu, *Marea Neagră. State și frontiere. De la sfârșitul Antichității la Pacea de la Paris (1856)*, București, Editura Militară, 2013, 456 p.

Post 1989, asistăm în România la o interesantă (și binevenită, considerăm noi) apetență a istoricilor pentru studiile de geopolitică, disciplină practic interzisă în spațiul românesc în perioada regimului comunist. Odată cu renașterea studiilor de geopolitică, cercetătorii din România au oferit specialiștilor și publicului larg un adevărat florilegiu de lucrări reprezentative pentru această știință (unii autori o consideră o simplă metodă de studiere a relațiilor internaționale) relativ nouă¹, fie sub forma reeditării unor lucrări clasice din perioada interbelică (semnate, printre alții, de Nicolae Iorga, Gheorghe I. Brătianu, Simion Mehedinți, Ion Conea ș.a.), fie sub forma unor noi contribuții științifice. Cu acest ultim sens se evidențiază mai cu seamă studiile de geopolitică a frontierei², înțeleasă fie în sens static, clasic, fie mai cu seamă în sens dinamic³, de decelare și studiere a *proceselor* politice, economico-sociale, militare, cultural-religioase și ideologice ce însoțesc avansarea unei frontiere.

Editura Militară se încadrează în acest nou „front”⁴ științific, publicând în 2006 volumul I al cărții *Marea Neagră de la „lacul bizantin” la provocările secolului XXI*, sub egida Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. În anul 2013, a apărut volumul al doilea al acestei lucrări, prezentat cititorului în cele ce urmează. Precizăm de la început că avem de-a face cu o lucrare de istorie ce conține valențe geopolitice și că vom insista doar asupra celor din urmă.

Demersul științific al autorilor se desfășoară pe parcursul a 7 capitole, purtând

¹ Termenul *Geopolitik* a fost lansat în circuitul științific abia în 1899 de către Rudolf Kjellen, profesor de știința statului (astăzi am spune științe politice) la Universitatea din Uppsala, adevărata sa consacrare având însă loc în perioada interbelică.

² Lucrarea paradigmatică sub acest aspect, în prezent putând fi considerată deja „clasică”, este cea semnată / redactată, printre alții, de Ilie Bădescu și Dan Dungaciu, *Sociologia și geopolitica frontierei*, vol. 1-2 (București: Editura Floare Albastră, 1995).

³ Acest sens, evidențiat de Ilie Bădescu și Dan Dungaciu în lucrarea mai sus-citată, pornește practic de la abordarea avansării „frontierei” americane spre Vest (cu noile procese politice, socio-economice, cultural-religioase etc. aferente, care au dat naștere, practic, democrației americane și specificului poporului american) în lucrările istoricului american Frederick Jackson Turner (1861-1932), a cărui contribuție științifică majoră poate fi rezumată sub forma „tezei frontierei” (*Frontier Thesis*).

⁴ Cuvântul trimite spre lucrarea clasică a lui Michel Foucher, astăzi expertul numărul 1 al lumii în teoriile frontierelor, consacrat în 1988 cu lucrarea *Fronts et Frontières, un tour du monde géopolitique*, apărută la Fayard, republicată în 1991 la aceeași editură. Acesta a creat inclusiv noțiunea de „geneză a frontierelor” (*horogène*).

următoarele titluri: *Expansiunea și decăderea puterii romane în bazinul Mării Negre* (Alexandru Madgearu), *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (Alexandru Madgearu), *De la cruciada a III-a până la mijlocul celui de-al XVI-lea secol* (Sergiu Iosipescu), *Frontierele otomane la Marea Neagră de la mijlocul secolului al XVI-lea până la pacea de la Belgrad 1739* (Sergiu Iosipescu), *Apariția unei noi mari puteri pontice - Rusia* (Mircea Soreanu), *Expansiunea imperială rusă în bazinul pontic până la 1812* (Sergiu Iosipescu, Mircea Soreanu), *Apogeul expansiunii rusești. Războiul Crimeei și pacea de la Paris 1856* (Sergiu Iosipescu).

În ampla *Introducere* (p. 9-35), semnată de Sergiu Iosipescu, este expusă clar intenția descriptivă și explicativă a acestui volum: „reconstituirea *peisajului istoric* și înțelegerea evoluțiilor politice la Marea Neagră” (p. 10), în epoca circumscrisă analizei. Spațiul înconjurător Pontului Euxin este desemnat cu izbutitul termen iorgian de „permanență istorică”, începuturile acesteia fiind contemporane cu expediția lui Darius I împotriva sciților - 514 sau 512 î. Hr. (p. 13). Pe parcursul introducerii rețin în mod deosebit atenția incursiunile în „istoria antică și medievală a statului, națiunilor și frontierelor” (p. 35) făcute în mod competent de autor, care își trădează solida formație profesională de medievist. Notele polemice generate de analiza întreprinsă de autor asupra unor probleme prezentate într-o lucrare recentă privitoare la Țara Românească [Marian Coman, *Putere și teritoriu în Țara Românească medievală - secolele XIV-XVI* (Iași: Polirom, 2013)] merită văzute drept o confruntare - inclusiv cu valențe didactice - între temeinică cunoaștere (Sergiu Iosipescu) și interpretare.

Capitolele I și II reprezintă exerciții de amplă erudiție, cu integrarea fericită a realizărilor istoriografiei românești în istoriografia universală, incluzând și două tipuri de „chei” legate de înțelegerea corectă a geopoliticii frontierelor: una de tip metodic, alta de tip factual.

Prima cheie se găsește în capitolul I. Astfel, autorul arată că „limita dintre stăpânirile a două state antice sau medievale era de regulă o zonă sau o fâșie, nu o linie ... Chiar și *limes*-ul roman, potrivit studiilor mai noi, era de fapt o zonă situată de o parte și de alta a fortificațiilor lineare sau a cursurilor de apă, nu o simplă linie de fortificații” (p. 38). Aceste afirmații pot fi coroborate cu concluziile școlilor britanice și americane de geopolitică privind frontierele, găsindu-se exemplificate, de pildă, în lucrarea clasică a lui Charles Bungay Fawcett (1883-1952), *Frontiers: A Study in Political Geography* (prima ediție în 1918) și în edițiile din deopotrivă clasică *Political Geography*, semnată de Martin Ira Glassner.

La finele capitolului al doilea, autorul conchide că în regiunile Mării Negre au existat trei tipuri de state: sedentare și urbanizate, ale migratorilor sedentarizați (khazari), și „imperiile stepei” (p. 96). În continuare, el arată că

„[...] dincolo de hotarele schimbătoare și adesea neclar trasate dintre statele create de societățile sedentare, a existat în permanență o mare frontieră naturală și, în același timp, mentală între această lume a orașelor și cea a populațiilor de călăreți nomazi și războinici, care erau atrași ca un magnet de regiunile care le ofereau mijloace de subzistență și bunuri de prestigiu. Tocmai posibilitatea de a prăda statele sedentare a permis formarea și supraviețuirea mai scurtă sau mai lungă a « imperiilor stepei » [...]” (p. 96-97).

Menționăm că ideea conflictului dintre migratori și statele sedentare este una importantă în celebra *The Geographical Pivot of History* a lui Halford J. Mackinder, text clasic al geopoliticii (din 1904!).

Capitolele III și IV reprezintă, de asemenea, exemple de erudiție și de coroborare a rezultatelor istoriografiei românești cu cea universală, autorul prezentând politicile „pontice” ale actorilor statali care au încercat într-o formă sau alta și au reușit să se impună pe diverse segmente temporale în diverse fațade continentale ale bazinului Mării Negre: Bizanțul, Imperiul Latin de Constantinopol, statele turcilor selgiucizi și otomani, Imperiul Asăneștilor și (ulterior) statele românilor, statul mongol, Genova și Veneția, Uniunea Polono-Lituaniană și Rusia.

Capitolul V tratează problema ascensiunii cnezatului de Moscova la rangul de mare putere pontică, începând cu domnia lui Ivan al III-lea (1462-1505), cuscru lui Ștefan cel Mare, iar în final fiind expuse evenimentele care au avut loc până în preajma păcii de la Belgrad (1739).

Capitolul VI tratează meandrele „problemei orientale”, marcată de înfrângerea Franței în Războiul de 7 ani (1756-1763) și de războaiele ruso-turc (1768-1774), ruso-austro-turc (1787-1792) și ruso-turc (1806-1812), soldate cu pierderea de către români a Bucovinei (1775) și a Basarabiei (1812).

Considerația geopolitică de la finalul capitolului merită consemnată:

„Cu anexarea jumătății principatului Moldovei dintre Nistru și Prut, frontierele Rusiei în bazinul Mării Negre făcuseră un pas mic în drumul spre Constantinopolul râvnit, dar atinseseră gurile Dunării, de o maximă importanță geopolitică în Europa” (p. 289).

Arătăm cititorului că importanța gurilor Dunării a fost practic irelevantă din punct de vedere geopolitic în intervalul 1991-2013, însă și-a recăpătat cel puțin parțial importanța după recente evenimente politico-militare din Ucraina (2014 - prezent).

Capitolul final se singularizează în ansamblul lucrării prin două elemente: descrie cel mai amănunțit o serie de evenimente politico-militare (legate de Războiul Crimeii); conține cele mai multe pagini fără note de subsol, fără a suferi însă o scădere a demersului descriptiv și explicativ, deoarece faptele și evenimentele descrise sunt tratate pe larg în lucrări accesibile, în istoriografiile franceză, britanică, rusă și română.

Concluzia de la finele capitolului, la care achiesăm întru totul, merită supusă atenției cititorului:

„Pentru chestiunea în discuție, a statelor și frontierelor de la Marea Neagră, Tratatul de pace de la Paris (1856) începe o nouă ‚serie istorică’, a reconstituirii teritoriale moderne a spațiului pontic. Cu ieșirea la mare a Principatelor Unite ale Moldovei și Țării Românești de la est de lacul Burnas și până la brațul Chilia este curmată evoluția « imperială » [în sensul dominării fațadelor continentale ale Mării Negre de cele două imperii, Rus și Otoman, n.a.] a bazinului Mării Negre, trasarea frontierelor urmând o persistentă tradiție istorică și dezvoltare națională” (p. 392).

Adăugăm noi, activitatea ulterioară a Comisiei Europene a Dunării a garantat *volens nolens* independența României față de Rusia până în 1948 și a avut un rol important în renașterea tradițiilor navale, de sorginte medievală, ale românilor.

Concluziile finale ale lucrării realizează în mod reușit o chintesență a acesteia, punând totodată în valoare trei elemente geopolitice deosebite de pe fațada apuseană a Mării Negre: Strâmtoarea, Delta Dunării (cu deltele sale interioare, astăzi bălțile Ialomiței și Brăilei) și „culoarul stepei” (nord-pontice), cale clasică de invazie a Europei de către migratorii asiatici (p. 394).

Informațiile volumului sunt completate în mod util de o *Anexă documentară*, conținând o culegere de acte internaționale și documente privitoare la evoluția frontierelor statelor din bazinul Mării Negre în perioada 1700-1856 (p. 403-423) și de un

Dosar cartografic (p. 425-456) cu hărți arătând situația politică din arealul Pontului Euxin în perioada sec. VIII î. Hr - 1856 și portrete ale unor personalități politico-militare implicate de-a lungul timpului în problemele Mării Negre. Menționăm că estetica și valoarea volumului ar fi sporit în mod considerabil dacă măcar o parte din aceste hărți ar fi fost tipărite color.

La finele acestei prezentări, câteva concluzii se impun cu necesitate. În mod cert, ne aflăm în fața unei încercări de reconstituire a *peisajului istoric* din bazinul Mării Negre, cu elemente clare de geopolitică a frontierelor (decelabile mai cu seamă în capitolele I, II, VI, VII și în Concluzii). Lucrarea excelează în prezentarea și analiza evenimentelor politice, neputând fi comparată sub acest aspect cu braudeliana *Mediterraneană și lumea mediteraneană în vremea lui Filip al II-lea* (excelând în special prin analize consacrate aspectelor economice), putând însă fi comparată - și suportând, credem, cu cinste, comparația cu celebra *Marea Neagră* a lui Gh. I. Brătianu.

Din punctul de vedere al surselor bibliografice folosite de autorii volumelor, se (re)simte masiv influența unei veritabile „geopolitici a frontierelor” culturale: în condițiile dominației culturale a mapamondului de Occident (incluzând aici și SUA), majoritatea covârșitoare a surselor citate sunt scrise în limbile engleză, franceză, germană, fiind neglijate - cu câteva excepții sporadice, notabile, realizările impresionante ale istoriografiei din Rusia și Turcia relative la subiectul lucrării. Această situație se înscrie în una mai largă, de tip geocultural: din vremea regimului Ceaușescu și până în prezent, în România se manifestă, pe lângă neglijarea studiului limbii ruse, un gen de fobie la adresa acesteia și a realizărilor cultural-științifice din Rusia. Deși justificată din multe puncte de vedere (nu în totalitate însă!), datorită în principal experiențelor istorice negative ale României cu Rusia, această bizarerie în plan științific reprezintă totuși un nonsens epistemologic, opus categoric dictonului *audiatur et altera pars*.

Cartea prezentată constituie un bun început de analiză, care, spre a face cinste studiilor românești consacrate avansului/retragerii *frontierelor* (și a fenomenelor însoțitoare aferente), ar trebui continuat deopotrivă atât în planul extinderii, cât și în cel al adâncirii lor.

Referitor la primul aspect, în cadrul acestui tip de analiză ar trebui folosite masiv sursele și bibliografia turcească și rusească, deoarece Turcia și Rusia au fost și sunt principalii hegemoni ai bazinului Mării Negre (Turcia din secolul XV, Rusia din secolul XVIII), motiv pentru care credem că cercetătorii turci și ruși au interese și competențe naturale pentru aceste subiecte, iar producțiile lor științifice merită cu siguranță valorificate. În ceea ce privește aprofundarea analizei, considerăm că o serie de studii amănunțite de prezentare a influenței unor „frontiere”⁵ asupra devenirii istorice a românilor și geopolitice asupra spațiului românesc ar constitui o noutate - atât la nivel descriptiv, cât și al interpretării - în câmpul studiilor de istorie, geografie, geopolitică și al relațiilor internaționale ale României și, eventual, ale altor țări.

⁵ Asupra spațiului românesc (și, implicit, asupra românilor) au acționat încă din Antichitate, datorită vecinătății cu *Marea Neagră*, procesele politico-militare, economice și cultural-religioase care au însoțit avansul, respectiv retragerea (și, uneori, revenirea) următoarelor „frontiere”: greacă, persană și romană în Antichitate; bizantină, italiană, tătară, turcă și polono-lituaniană în Evul Mediu; turcă, rusă și „europeană” (în principal, anglo-franceză) în epoca modernă; rusă, turcă și, din nou „europeană” și americană (SUA) în contemporaneitate.

În ansamblu, cartea prezentată se constituie într-un efort științific meritoriu al autorilor, cu rolul unui „*précis* vizând reconstituirea evoluției statelor și a frontierelor din bazinul Mării Negre” (Sergiu Iosipescu, p. 393), utilă deopotrivă atât specialiștilor în istorie, geografie, geopolitică și relații internaționale, cât și publicului larg.

FLORIN PINTESCU

Marginalități, periferii și frontiere simbolice. Societatea comunistă și dilemele sale identitare. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, IX (2014), Iași, Editura Polirom, 2015, 304 p.

Volumul IX, aferent anului 2014, al *Anuarului Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc* reunește un număr de 13 studii centrate pe fenomenul marginalizării politice și sociale, eradicării frontierelor societale tradiționale și construirii altora noi, pe reacțiile centrifugale ale unor grupuri sociale față de politicile guvernamentale și de ideologia dominantă din perioada comunistă.

Aparținând unor cercetători relativ tineri, cu o vârstă medie de 35 de ani, volumul este structurat pe trei părți, relativ echilibrate ca număr de studii și de pagini. Prima parte, intitulată *Ipostaze ale marginalității politice și sociale*, debutează cu studiul *Distorsionarea imaginii publice a adversarului în discursul comunist: excludere, demonizare și autolegitimare. Cazul dr. Wilhelm Filderman*, semnat de Alexandru Țârdea.

Autorul și-a propus să analizeze metodele de distorsionare a imaginii publice a adversarului politic și eficacitatea acestora în cazul lui Wilhelm Filderman. Studiul prezintă, succint, rolul lui Filderman în viața politică a României anilor '40 ai secolului al XX-lea, insistând asupra poziției acestuia față de realitățile postbelice și asupra acțiunilor de marginalizare și de excludere din spațiul public realizate la comanda autorităților comuniste. Datele prezentate și interpretările autorului pun în lumină tendința guvernanților din acea epocă de a dilua și chiar elimina granițele intercomunitare de tip etnic, religios sau politic existente între evrei și români. Alexandru Țârdea scoate în evidență politica comuniștilor de uniformizare etno-socială prin intermediul discursului agresiv și prin promovarea unor lozinci privind „interesele comune” și „dușmanii comuni” ai românilor și evreilor. Totodată, această politică de diluare a identităților a fost asociată cu construirea unor noi granițe între perspective politice și ideologice diferite, identificate de regimul comunist prin „pacifiști” și „imperialiști”.

Arina-Codruța Neagu meditează asupra unui fenomen psihologic dramatic: *Libertatea regăsirii propriei identități post-detenție. Studiu de caz: corespondența Harry Brauner - Lena Constante. Scrisori din domiciliul obligatoriu, Câmpia Bărăganului*. Aplecându-se asupra deportărilor în Bărăgan, văzute ca măsură comunistă de

Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor
Comunismului și Memoria Exilului Românesc
Volumul IX, 2014